

УДК 330.101.542

Ю. В. Краснощочкова, аспірантка
Харківського національного економічного університету

ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ ЯК ОДНА З ГОЛОВНИХ УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЄЗДАТНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ У ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

Стаття присвячена питанню розробки теоретико-методичного забезпечення економічної стійкості підприємства. Досліджено зміст категорії “стійкість” та поняття “економічна стійкість”, що дозволило розробити визначення поняття “економічна стійкість підприємства”. Розкрито роль розвитку підприємства в забезпеченні його економічної стійкості.

Ключові слова: життєздатність, стійкість, економічна стійкість, економічна стійкість підприємства, розвиток.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання, з одного боку, збільшується ступінь тиску ринку на підприємство, а з іншого – зростає рівень невизначеності, спричинений нестабільністю навколишнього середовища та складністю отримання достовірної інформації у необхідному для планування та організації діяльності підприємства обсязі. Це є причиною уразливості підприємства як системи. Таким чином, однією з умов життєздатності системи є її здатність пристосовуватися, адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому свої властивості, тобто мова йде про стійкість системи. При вивченні стійкості економічної системи, зокрема підприємства, доцільно апелювати до поняття “економічна стійкість”. Це дозволить врахувати особливості економічного середовища та розробити ґрунтовні рекомендації щодо її забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням стійкості системи займалися такі вчені-економісти, як В. Г. Ільчов, Т. Харфорд, Б. Сміт, О. Піліфосова, К. С. Холлінг та ін. У роботах О. В. Ареф'євої, Д. М. Городянської, Н. В. Алексеєнко, Р. А. Коренченко, О. М. Колодізева, К. М. Нужного, М. Г. Лапусти та інших були досліджені питання економічної стійкості системи та підприємства зокрема.

У науковій літературі спостерігається певний плюралізм думок стосовно визначення сутності понять “економічна стійкість” та “економічна стійкість підприємства”, не розкрито їх роль у забезпеченні життєздатності системи у довгостроковій перспективі.

Метою даної статті є вивчення сутності, особливостей і шляхів досягнення та забезпечення економічної стійкості.

Виклад основного матеріалу. Категорія “стійкість” вперше була використана в механіці, але з часом до цієї категорії стали апелювати у багатьох сферах науки, вкладаючи в неї певну специфіку. З метою уникнення плуралізму в розумінні сутності категорії “стійкість” доцільним є критичний аналіз даної категорії.

Можна виділити три основні підходи до визначення сутності категорії “стійкість”. Згідно з першим – лінгвістичним, стійкість являє собою сталість (постійність). Так, у тлумачному словнику С. І. Ожегова під словом “стійкий” мається на увазі “постійний” [16]. Філософський енциклопедичний словник визначає “стійкість” як перебування в одному стані [20]. У цьому випадку можна говорити про підміну понять “стійкість” і “постійність”. На нашу думку, є виправданим вживання поняття “постійність” у випадку аналізу стану суб’єкта безвідносно до зміни умов існування. “Стойкість” же передбачає збереження певних параметрів системи під впливом середовища, шляхом адекватної зміни об’єкта.

Вказане протиріччя частково знімається у рамках другого підходу – фізичного: “стійкість” визначається через поняття рівноваги. Зокрема у науково-технічній літературі “стійкість” розглядається як “здатність системи зберігати вихідний стан рівноваги¹” (у літакобудуванні – здатність конструкції зберігати задану форму рівноваги, відповідаючи на малі збільшення статичного навантаження малими збільшеннями деформацій [1]; у теорії опору матеріалу – здатність системи зберігати свій початковий рівноважний стан) та при зникненні збурень повертатися у нього (у теорії систем – здатність системи повертатися у стан рівноваги після того, як вона була із цього стану виведена під дією впливів, що обурюють [19]; у мореплаванні (професійний термін – “постійність”) – здатність судна, відхиленого зовнішнім моментом від положення рівноваги, повертатися у вихідне положення рівноваги після усунення моменту, що викликав відхилення [7, с. 3]. Таким чином, вказується на зміну параметрів системи під впливом певних дестабілізуючих факторів, які компенсують їх вплив та дають можливість здійснювати оцінку стану стійкості системи до зовнішнього середовища.

При цьому слід зазначити, що таке визначення категорії “стійкість” має особливості використання для “живих” та “неживих” систем. “Неживі” системи (споруди, матеріали тощо) не можуть самостійно змінюватися, “свідомо” пристосовуючись до змін. Підтримування стану рівноваги здійснюється за рахунок особливостей / ознак системи. У випадку з “живими” системами (соціальні, економічні, біологічні тощо)

¹ Рівновага – здатність системи зберігати свій стан як завгодно довго у відсутності зовнішніх впливів, що її збурюють (або при постійних впливах).

необхідно враховувати можливість їх пристосування до умов, що змінюються, тобто – адаптації.

Особливості стійкості “живих” систем розглянуті в наукових працях В. Г. Ільчова [8], Т. Харфорда [22], Б. Сміта та О. Піліфосової [24], К. С. Холлінга [23], в яких пропонується основою стійкості розглядати процес адаптації системи. Зокрема в роботі “Стійкість і стабільність екологічних систем” канадський вчений К. С. Холлінг відзначив, що стійкість являє собою здатність до адаптації в умовах, що змінюються, перехід у новий стан рівноваги, еластичність [23]. Вираження стійкості системи через її адаптацію є третім (“управлінським”) підходом до визначення категорії “стійкість”.

При розгляді явища стійкості системи, яка є керованою (економічна, соціальна тощо), вивчення питання повинно охоплювати не тільки визначення його сутності, а також і конкретні прояви, що уможливають його моніторинг. Доцільним є уточнення щодо необхідності встановлення показників для оцінки стану стійкості системи. Російські вчені В. М. Волков, В. А. Воронков [6], С. В. Недосекін та Г. Н. Гужина [14] справедливо підкреслюють необхідність визначення межі допустимого впливу середовища. Зазначається, що під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників система тільки тоді буде стійкою, якщо дестабілізуючі параметри не перевищують допустимих, тобто критичного значення, що забезпечує можливість реагування на впливи, які компенсуються у визначених межах.

Таким чином, на думку автора, стійкість “неживих систем” – це характеристика, яка відображає властиву системі здатність повертатися у стан рівноваги, а стійкість “живих систем” (у тому числі підприємства) – у середовищі, що змінюється, – здатність переходити у новий стан рівноваги, підтримувати задані цільові параметри шляхом пристосування до змін середовища.

Стійкість системи залежить від значної кількості факторів. Втрата стійкості у загальному випадку може відбутися внаслідок зміни параметрів системи (біфуркації), через наявність зовнішніх впливів, що перевищують критичне значення, або якісно несумісних із системою, а також при порушенні зв’язків у системі, коли змінюється її структура (структурна нестійкість).

Одним із видів стійкості системи “живих систем” – підприємств – є економічна стійкість. Термін “економічна стійкість” виник у зв’язку з розглядом проблеми обмеженості ресурсів, що стала наслідком глобальних енергетичних криз 1973 і 1979 років. За час свого існування цей напрямок економічної думки перетворився в окрему дисципліну,

що отримав назву “ecosestate”. У рамках означеної дисципліни вивчається економічна стійкість на макрорівні, яку можна досягти за умови забезпечення економічної стійкості мезо- та мікрорівнів.

Досить широко в науковій літературі висвітлюється питання економічної стійкості й мікрорівня – рівня суб’єктів господарювання як складової загальнодержавної економічної стійкості. Дослідження цієї сфери залишаються актуальними упродовж тривалого періоду часу.

Але питання, пов’язані з вивченням проблем, подібних до “економічної стійкості”, розглядалися і раніше. Такі відомі економісти минулого, як А. Сміт, А. Курно – представники класичної економічної теорії [9], А. Маршалл [18] та Б. Люссато – представники неокласичної теорії – питання економічної стійкості розглядали з позицій теорії максимізації прибутку. Згідно з цією точкою зору стійким вважається підприємство, яке перебуває у такому стані, за якого воно здатне підтримувати прибуток на заданому рівні. Таким чином, вчені розглянули одну з особливостей економічної стійкості, а саме можливість її вираження через певні показники, за допомогою яких можна зробити висновок про стан економічної стійкості системи. Однак недоліком запропонованого підходу є зведення оцінки економічної стійкості (тільки) до одного цільового показника – розміру прибутку. Для забезпечення життєздатності системи (підприємства) в сучасних ринкових умовах управління повинно мати стратегічний характер, бути направленим на досягнення довгострокової конкурентоспроможності. Оцінка ступеня досягнення зазначеної мети може бути здійснена як шляхом зіставлення бажаного та отриманого рівня прибутку, так і шляхом аналізу показників рівня лояльності споживачів, розміру ринкової частки підприємства тощо. Виходячи з цього показники, за якими здійснюється оцінка економічної стійкості підприємства, повинні бути узгодженими та слідувати із поставлених перед підприємством довгострокових цілей.

У сучасній економічній літературі пропонується розширити поняття економічної стійкості підприємства та здійснювати її оцінку за кожною складовою економічної системи, у показниках, що відображають їх ресурсну забезпеченість та результативність.

Показники ресурсної забезпеченості підприємства свідчать про ефективність управління ресурсами, яке є ключовим засобом забезпечення його економічної стійкості. Цієї точки зору додержуються вчені-економісти О. В. Ареф’єва та Д. М. Городянська [3], Н. В. Алексеєнко, О. М. Колодізєв, К. М. Нужний [10] та М. Г. Лапуста [12]. Зазначається, що під економічною стійкістю підприємства слід розуміти стан рівноваги або здатність повертатися в нього за рахунок ефективного використання ресурсів, забезпечення їх поповнення [10], створення запасів

та резервів. Отже, мова йде про ефективне управління ресурсним потенціалом підприємства. Однак у цьому випадку не розкрито його стратегічного значення для підприємства, хоча саме результуючою ефективного управління ресурсним потенціалом підприємства повинно бути досягнення його довгострокових цілей.

Беручи до уваги вищезазначене, можна погодитися з Н. Н. Погостинською, Ю. А. Погостинським, Р. Л. Жамбековою, Р. Р. Ацкановим [17] та О. В. Василенко [5] в тому, що і діяльність господарської системи буде економічно стійкою, якщо система відповідає сформованому результуючому вектору цілей [17]. Виходячи зі змісту категорії “стійкість”, відповідність економічної системи певному вектору цілей передбачає її перехід у новий стан економічної рівноваги.

У запропонованих підходах до визначення сутності економічної стійкості не зазначається, в яких умовах її можна забезпечити, зокрема не розглянуті особливості внутрішньої організації роботи підприємства. Цей недолік враховується при вивченні економічної стійкості підприємства як властивості системи. Зокрема, в роботах С. Н. Никешина, О. В. Усова, О. М. Гончаренка [15], О. В. Ареф'євої, Д. М. Городянської [3] та ін. економічна стійкість розглядається з позицій економічної кібернетики. Підприємство як система вважається економічно стійким у тому разі, якщо воно здатне знайти оптимальне співвідношення між всіма своїми підсистемами, встановити зв'язки між ними, які дозволяють максимально довго підтримувати життєво важливі параметри на заданому рівні, та ефективно протидіяти дестабілізуючому впливу середовища. При цьому діяльності системи необхідно задати напрям руху на основі її властивостей та особливостей зовнішнього середовища.

Для сучасного етапу розвитку суспільства характерними є такі явища, як стрімкі темпи глобалізації та інтеграції світового ринкового простору. Завдяки високому рівню розвитку технологій іноземні ринки стають легкодоступними для споживачів, що призвело до посилення конкурентної боротьби між підприємствами. Ситуацію на ринку можна охарактеризувати як “гру на виживання”. У цих умовах для забезпечення життєздатності підприємства в довгостроковій перспективі необхідно забезпечити стійкі конкурентні переваги шляхом інноваційної орієнтації діяльності підприємства. З цією точкою зору погоджуються вчені О. Г. Бодров, В. А. Мальгін, В. Т. Тимірясов [4], В. П. Логінов, І. Р. Курнишова [13], А. Т. Чеблоков [21].

Базуючись на результатах проведеного аналізу, під економічною стійкістю підприємства автор пропонує розуміти характеристику економічної системи (підприємства), яка відображає її здатність до переходу в новий стан економічної рівноваги за умови збереження її заданих цільових параметрів під впливом змін у середовищі.

Як уточнення, слід додати, що економічна стійкість підприємства досягається шляхом організації узгодженої, інноваційно-орієнтованої роботи суб'єкта господарювання як системи, що спрямована на досягнення поставленого результату в довгостроковій перспективі, при ефективному управлінні її ресурсним потенціалом.

Висновки. Таким чином, забезпечення економічної стійкості підприємства в довгостроковій перспективі ринкових відносин є можливим лише за умови ініціювання здійснення його прогресивних змін, тобто розвитку. Виходячи з цього подальшим напрямом досліджень є вивчення сутності поняття “розвиток”, “економічний розвиток” та “економічний розвиток підприємства” зокрема. Це дозволить розглянути взаємопов'язані питання економічної стійкості та розвитку комплексно і всебічно.

У результаті проведеного дослідження набуло подальшого розвитку дослідження категорії “стійкість”, запропоновано розрізнити поняття “стійкість “живих систем” та “стійкість “неживих систем”. Автором було удосконалено визначення понять “економічна стійкість” та “економічна стійкість підприємства” зокрема. Розкрито її роль у забезпеченні життєздатності підприємства як системи. Визначено головні напрями забезпечення економічної стійкості підприємства, зокрема ініціювання та підтримка розвитку підприємства.

Список літератури

1. Авиация : Энциклопедия / гл. ред. Г. П. Свищев. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1994. – 736 с.
2. Алексеенко Н. В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста / Н. В. Алексеенко // Экономика і організація управління : зб. наук. пр. / за заг. ред. П. В. Єгорова. – Донецьк : ДонНУ, Каштан, 2008. – Вип. № 3. – С. 59–65.
3. Ареф'єва О. В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи її забезпечення / О. В. Ареф'єва, Д. М. Городянська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8(86). – С. 83–90.
4. Бодров О. Г. Экономическая свобода и устойчивость предприятия / О. Г. Бодров, В. А. Мальгин, В. Т. Тимирясов. – Казань : Изд-во “Таглитат”, 2000. – 208 с.
5. Василенко А. В. Менеджмент устойчивого развития предприятий : монография / А. В. Василенко. – К. : Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
6. Волков В. Н. Теория систем и методы системного анализа в управлении и связи / В. Н. Волков, В. А. Воронков. – М. : Радиосвязь, 1983. – 278 с.
7. Дорогостайский Д. В. Об остойчивости морского судна : учеб. пособие / Д. В. Дорогостайский, Ф. М. Кацман, А. В. Коннов. – М. : В/О “Мортехинформреклама”, 1987. – 36 с.
8. Ильичев В. Г. Устойчивость, адаптация и управление в экологических системах / В. Г. Ильичев. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2009. – 231 с.
9. Инвестиционный менеджмент / И. А. Бланк. – М. : Эльга, Ника-Центр, 2001. – 448 с.

10. Колодізев О. М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства / О. М. Колодізев, К. М. Нужний // Науч.-техн. сб. : Коммунальное хозяйство городов. – 2007. – № 78. – С. 238–243.
11. Коренченко Р. А. Общая теория организации : учебник для вузов / Р. А. Коренченко. – М. : Юнити – ДАНА, 2003. – 286 с.
12. Лапушта М. Г. Определение характера финансовой устойчивости предприятия / М. Г. Лапушта // Финансовый менеджмент. – 2008. – № 8. – С. 15–17.
13. Логинов В. Реструктуризация промышленности в условиях экономического кризиса / В. Логинов, И. Курнышева // Вопросы экономики. – 1996. – № 11. – С. 153–162.
14. Недосекин С. В. Управление экономической устойчивостью агропредприятий [Электронный ресурс] / С. В. Недосекин, Г. Н. Гужина // Вестник РГАЗУ. – 2010. – № 2. – Режим доступа : [http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010\(2\)/economics/015.pdf](http://www.rgazu.ru/db/vestnic/2010(2)/economics/015.pdf).
15. Никешин С. Н. Робастные методы в исследовании устойчивости экономических систем / С. Н. Никешин, А. В. Усов, Е. Н. Гончаренко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2009. – № 1(5). – С.14–23.
16. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Оникс, 2008. – 736 с.
17. Погостинская Н. Н. Информационно-аналитическое обеспечение предпринимательской деятельности / Н. Н. Погостинская, Ю. А. Погостинский, Р. Л. Жамбекова, Р. Р. Ацканов. – Нальчик : Эльбрус, 1997. – 175 с.
18. Псарева Н. Ю. Обеспечение устойчивого развития предприятия / Н. Ю. Псарева // Экономика строительства. – 1998. – № 5. – С. 9–17.
19. Силич В. А. Теория систем и системный анализ : учебное пособие / В. А. Силич, М. П. Силич. – Томск : Изд. ТПУ, 2009. – 200 с.
20. Философский энциклопедический словарь / Сост. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев и др. – М. : Изд. “Сов. Энциклопедия”, 1983. – 840 с.
21. Чеблоков А. Т. Стабильное производство – основа финансовой устойчивости предприятий / А. Т. Чеблоков // Финансы. – 1995. – № 8. – С. 16–19.
22. Harford T. Adapt: Why Success Always Starts with Failure. Little, Brown / T. Harford. – Farrar, Straus & Giroux, 2011. – 320 p.
23. Holling C. S. Annual Review of Ecology and Systematics / C. S. Holling. – Washington : National Academies Press, 1973. – 23 p.
24. Smit B. Adaptation to Climate Change in the Context of Sustainable Development and Equity in J. J. McCarthy, et al. (eds), Climate Change 2001: Impacts, Adaptation and Vulnerability / B. Smit, O. Pilifosova. – Cambridge, MA : Cambridge University Press, 2001. – 87 p.

Отримано 24.12.2012

Summary

This article is devoted to the issue of developing theoretical and methodological support of the enterprise economic sustainability. The content of the category of “stability” and the concept of “economic stability” was investigated, which is allowed to develop a definition of “economic stability of the enterprise”. The role of enterprise development in ensuring economic stability was disclosed.